

۱۳۵۹۵۷۲

مجلس بیست و یکم شورای ملی

به اهتمام

حمید بصیرت‌منش

و

توران منصوری

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران - ۱۳۹۴

www.ketab.ir

- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : بصیرت‌منش، حمید، ۱۳۴۱ -
مشخصات نشر : مجلس بیست و یکم شورای ملی
مشخصات ظاهری : تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۴
شابک : ۴۹۲ ص. : مصور
978-600-220-227-7
وضعیت فهرست‌نویسی : فبیای مختصر
یادداشت : فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlar.ir> قابل دسترسی است.
یادداشت : کتابنامه
یادداشت : نمایه
شناسه افزوده : منصوری، توران، ۱۳۶۵ -
شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۲۰۲۴۹

مجلس بیست و یکم شورای ملی

اهتمام: حمید بصیرت‌منش و توران منصوری

ناظر علمی: علی ططری

صفحه‌آرا: محمود خانی

ایم‌سا: کاظم طالبی‌نسب

شماره انتشار: ۴۲۳

ناظر علمی: بیوی زاده

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۵۰۰

بها: ۲۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۰-۲۲۷-۷

انتشارات و توزیع:

انتشارات کتابخانه مجلس شورای اسلامی: تهران، میدان بهارستان، خ مجاهدین اسلام

نیش کوچه آجانلو، ساختمان پلیس + ۱۰، طبقه سوم، تلفن: ۸-۲۳۵۴۸۱۴۷

نشانی سایت اینترنتی: www.Ical.Ir

نشانی پست الکترونیکی: Pajooheshlib@gmail.com

به نام صورت آرای معانی

کتابخانه، روزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی که بازوی فرهنگی قوه مقننه به شمار می‌رود، و بخش مهمی از میراث سترگ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران را در اختیار دارد، در طول حیات پربار خود، موفق شده است متون گرانبهایی را که با منابع گنجینه ارزشمند خود مرتبط است به زیور طبع آراسته نماید.

بخشی از این اسناد، تاریخ مشروطیت و قانونگذاری کشورمان را دربر می‌گیرد که بالغ بر چهارده میلیون برگ سند است. بسیاری از این اسناد شناسایی شده و در طی پنج سال گذشته بیش از چهل طرح پژوهشی در قالب کتاب از این اسناد منتشر شده است. اکنون در آستانه یکصد و دهمین سال تأسیس پارلمان در ایران، مسئولیت کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی اهمیت بیشتری یافته است، به طوری که علاوه بر حفظ میراث گرانبها و تحویل سالم آن به آیندگان، انجام پژوهش‌های جدید و هدایت تحقیقات علمی در این راستا نیز از دیگر وظایف این نهاد به شمار می‌رود. این مهم سبب شد که مرکز اسناد کتابخانه مجلس به ۶۰ سال گذشته مجموعه آرشیوی قوه مقننه در مدت شش سال گذشته، علاوه بر رسالت خدای تعالی را سرافراهم‌آوری، سازماندهی و حفاظت و نگهداری اسناد و منابع دسته اول تاریخ مشروطیت در ایران، در حوزه پژوهش و تحقیقات نوین پارلمانی نیز به تعریف طرح‌ها و پژوهش‌های جدیدی همسو با تاریخ‌نگاری مجلس بپردازد.

کتاب حاضر نیز در همین راستا فراهم آمده و در زمره طرح‌های پژوهشی مرکز اسناد کتابخانه در طی این سال‌ها به شمار می‌آید که به کوشش جناب آقای دکتر حمید بصیرت‌منش و سرکار خانم توران منصوری و با نظارت علمی جناب آقای دکتر علی ططری سرانجام یافته است. موضوع این طرح، بررسی کارکرد مجلس شورای ملی در

دوره بیست و یکم است که یکی از مهم‌ترین ادوار مجلس در دوره متأخر پهلوی دوم به شمار می‌رود. این دوره با حوادث ریز و درشتی همراه بوده است که سبب شد جرقه انقلاب ۱۳۵۷ ایران در همین دوره زده شود؛ بنابراین نقش مجلس در این باره انکار ناپذیر است. از نویسندگان و ناظر علمی این اثر به جهت تلاش فراوانی که در تألیف این دفتر در طی یک سال گذشته مبذول داشتند، قدردانی می‌کنیم و از مجموعه همکاران، مدیریت پژوهش و انتشارات کتابخانه مجلس به پاس تلاش در آماده‌سازی و انتشار این اثر سپاسگزاریم و خدای متعال را شاکریم که توانستیم یکی دیگر از آثار مربوط به سرگذشت مجلس ایران را در اختیار پژوهشگران و علاقمندان به حوزه تاریخ مجلس قرار دهیم.

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد
مجلس شورای اسلامی

فهرست مندرجات

پیشگفتار ۱۳

فصل اول: مدخل و سخن (از ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا مهر ۱۳۴۶)

دورنمای کلی ۲۳

گفتار اول: از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا پایان مجلس هشتم (اردیبهشت ۱۳۴۰) ۲۵

دولت زاهدی ۲۵

مجلس هجدهم ۲۶

قرارداد نفت ۳۱

کمک‌های آمریکا به دولت کودتا ۳۳

پیمان بغداد و تبعات آن ۳۴

دکترین آیزنهاور ۳۵

مجلس نوزدهم ۳۶

تشکیل ساواک ۳۹

تشکیل احزاب مردم و ملیون ۴۱

تحولات سیاسی در عراق و پیامدهای آن ۴۴

تداوم مناسبات دوستانه ایران و آمریکا ۴۵

موافقت‌نامه دفاعی ایران و آمریکا ۴۶

فرش قرمز زیر پای آیزنهاور ۴۷

- ۴۷ همزیستی مسالمت آمیز با شوروی
 ۴۸ قطع روابط سیاسی با مصر
 ۴۸ مجلس بیستم
 ۵۴ نخست وزیر علی امینی
 ۵۵ انحلال مجالس شورا و سنا
 ۵۷ تقاضای اختیارات امینی از شاه
 ۵۷ گفتار دوم: دوره فترت مجلس (از دیهشت ۱۳۴۰ تا مهر ۱۳۴۲)
 ۵۷ علی امینی و اجرای اصلاحات ارضی
 ۵۹ سقوط دولت امینی
 ۶۰ کابینه اسدالله علم
 ۶۱ آغاز مخالفت با انبوه
 ۶۳ انقلاب سفید
 ۶۸ قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۱
 ۷۱ واکنش علما به دستگیری آیت الله خمینی
 ۷۲ گفتار سوم: آغاز تا فرجام مجلس بیست و یکم (مهر ۱۳۴۲ تا مهر ۱۳۴۶)
 ۷۳ استعفای اسدالله علم و تشکیل دولت محمد علی منصور
 ۷۴ آمریکا و انتصاب منصور به نخست وزیر
 ۷۵ ادامه نهضت روحانیت
 ۷۶ شاه سرمست از قدرت
 ۷۷ لایحه اعطای مصونیت قضایی به مستشاران آمریکا
 ۷۸ تبعید آیت الله خمینی به ترکیه
 ۷۹ بازتاب تبعید
 ۸۰ ترور حسنعلی منصور
 ۸۳ دولت امیر عباس هویدا
 ۸۴ سوء قصد به شاه
 ۸۵ اعطای لقب آریامهر از سوی مجلسین به شاه
 ۸۶ مجلس مؤسسان
 ۸۶ عادی شدن روابط با اتحاد شوروی
 ۸۷ ایران در قبول آمریکا

فصل دوم: فرآیند انتخابات، فعالیت‌های انتخاباتی و مواضع گروه‌های سیاسی

۹۱	گفتار اول: قانون انتخابات و اقدامات دولت جهت برگزاری انتخابات
۹۶	گفتار دوم: گروه‌ها و جریان‌های مؤثر بر انتخابات
۹۶	احزاب مردم و ملیون
۱۰۰	کانون مترقی
۱۰۳	فعالیت گروه‌هایی از زنان
۱۱۰	کنگره آزاد زنان و آزاد مردان
۱۱۵	نقش شاه و آمریکا در انتخابات
۱۱۹	گفتار سوم: اجبار دولت، تقلب و تخلفات انتخاباتی
۱۲۷	شکایت‌های مردمی
۱۳۲	گفتار چهارم: مواضع روحانیت در انتخابات
۱۴۵	گفتار پنجم: مواضع گروه‌های سیاسی
۱۴۵	جبهه ملی
۱۴۹	نهضت آزادی
۱۵۷	حزب زحمتکشان

فصل سوم: مجلس، ترکیب نمایندگان، فراکسیون‌ها، کمیسیون‌ها

۱۶۵	گفتار اول: افتتاح مجلس
۱۶۵	افتتاح مجلس و نطق شاه
۱۶۹	دیدگاه روزنامه‌ها و رسانه‌های خارجی درباره انتخابات
۱۷۰	گفتار دوم: ویژگی‌ها و پایگاه طبقاتی نمایندگان
۱۷۷	گفتار سوم: کمیسیون‌ها و فراکسیون‌ها
۱۷۷	کمیسیون‌های مجلس
۱۸۴	برنامه کمیسیون‌های مجلس
۱۸۸	فراکسیون‌های مجلس
۱۸۸	فراکسیون پارلمانی حزب ایران نوین یا ششم بهمن
۱۹۱	فراکسیون مستقل
۱۹۲	فراکسیون پارلمانی حزب مردم
۱۹۲	تغییر آئین‌نامه داخلی مجلس

فصل چهارم: مصوبات، مواضع و عملکرد مجلس بیست و یک

- گفتار اول: آغاز به کار مجلس ۱۹۷
- گفتار دوم: لایحه مصونیت قضایی مستشاران نظامی آمریکا ۲۰۲
- طرح لایحه در مجلس شورای ملی ۲۰۷
- گزیده‌ای از جلسه تاریخی ۱۰۴ مجلس شورای ملی مورخ ۲۱ مهر ۱۳۴۳ ۲۱۱
- گفتار سوم: تحلیل‌هایی از مذاکرات جلسه ۱۰۴ مجلس و پیامدهای آن ۲۳۸
- گفتار چهارم: مخالفت با لایحه مصونیت قضایی مستشاران آمریکا ۲۴۷
- اعتراض آیت‌الله خمینی به لایحه ۲۴۷
- سایر مخالفت‌ها و روحانیون ۲۵۸
- مواضع احزاب، سیاسی ۲۶۳
- گفتار پنجم: مواضع حمایتی مجلس از دولت منصور پس از جلسه ۱۰۴ ۲۶۵
- تصویب اخذ وام دویست میلیون دلاری از آمریکا ۲۶۵
- سخنان منصور در مجالس شاه و شورای ملی در توجیه لایحه مصونیت ۲۶۸
- مواضع نمایندگان مجلس علیه استالان حمایتی ۲۷۰
- واکنش روحانیون به اهانت نمایندگان ۲۷۳
- گفتار ششم: ترور حسنعلی منصور و واکنش نمایندگان مجلس ۲۷۵
- گفتار هفتم: سوء قصد به شاه و واکنش مجلس ۲۸۱
- گفتار هشتم: جلسه مشترک مجلسین و اعطای لقب «آریامهر» به شاه ۲۸۵
- گفتار نهم: لایحه حمایت از خانواده ۲۹۱
- خاطرات مهرانگیز دولتشاهی از مراحل تهیه و تصویب لایحه حمایت از خانواده ۲۹۲
- روند تصویب لایحه و دیدگاه نمایندگان مجلس ۲۹۴
- مخالفت روحانیون با لایحه ۳۰۰
- گفتار دهم: طرح مجلس مؤسسان ۳۰۳
- مخالفت روحانیون با مجلس مؤسسان ۳۰۷
- گفتار یازدهم: عملکرد زنان در مجلس ۳۰۸
- نیره ابتهاج سمیعی ۳۰۸
- فرخ رو پارسای ۳۰۹

۳۰۹	هاجر تربیت
۳۱۴	شوکت الملک جهانبانی
۳۱۸	مهرانگیز دولتشاهی
۳۲۰	نزهت نفیسی
۳۲۲	گفتار دوازدهم: مجلس بیست و یک و سیاست خارجی
۳۲۶	روابط ایران و امریکا
۳۳۱	روابط ایران و شوروی
۳۴۳	روابط با اسرائیل
۳۴۹	روابط ایران و مصر
۳۶۱	روابط ایران و عراق
۳۷۱	نتیجه گیری
۳۷۷	کتابنامه
۳۹۱	ضمائم
۴۶۹	نمایه ها
۴۷۱	احزاب و گروه ها
۴۷۳	کتب و نشریات
۴۷۵	وقایع و رویدادها
۴۷۷	نام ها و القاب
۴۸۷	سازمان ها و نهادها
۴۸۹	جای ها
۴۹۱	گوناگون

پیشگفتار

یکی از شاخصه‌های دموکراسی وجود نهاده‌ها و سازمان‌هایی به منظور فراهم کردن بستر مناسب برای مشارکت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم در تعیین سرنوشتشان می‌باشد. از جمله مهم‌ترین این نهادها مجالس قانونگذاری است که مردم از طریق انتخابات، نمایندگان خود را انتخاب می‌کنند. این مجالس با وضع قوانین و مقررات و نظارت بر حسن اجرای آن، از مهم‌ترین نهادهای سیاسی هر کشوری محسوب می‌شود. بطور کلی، حد فاصل و وجه ممیزه جوامع انسانی از غیر آن، در قانونمندی آن نهفته است. از این روست که بی‌قانونی و بی‌ضابطگی در ادبیات عامیانه به «مانون جنگل» تعبیر می‌شود. وضع مقررات و قوانین یا پایبندی به آن از بدو برپای تمدن بشری وجود داشته است هر چند که این مقررات و ضوابط متناسب با عرف جوامع با یکدیگر تفاوت‌ها و تشابهاتی داشته، لیکن در قرون جدید نهاد مجلس به عنوان مهمترین نهاد در وضع قانون جلوه‌گر شده است. وجه ممیزه دیگر جوامع انسانی حضور و مشارکت مردم در امور مربوط به خود می‌باشد که هر چند در حدود و ثغور آن در جوامع مختلف تفاوت‌ها و تشابهاتی وجود دارد لیکن در قالب مفاهیمی چون مشروعیت و مقبولیت در همه جوامع و حکومت‌ها مورد توجه بوده است. با طلوع خورشید اسلام

نقش مردم در حکومت تحت عنوان «بیعت» از صبغه بیشتری برخوردار گردید. شور و مشورت با مردم و صاحب نظران، از مفاهیم کلیدی فرهنگ اسلامی تلقی می شود کما اینکه ضابطه مند بودن و قانونمندی نیز در فرهنگ اسلامی از اهمیت زیادی برخوردار است.

مشارکت مردمی و نهاد قانونگذاری در طول تاریخ با فراز و نشیب هایی روبرو بوده و با توجه به ارتباط آن با مفهوم «عدالت» که برقراری آن هدف اصلی حکومت ها تلقی می شود، دستخوش تحریف ها و بی اعتنائی از سوی حاکمان زورمدار و مستبد شده است. در اروپای دوره رنسانس که رعایت حقوق افراد براساس جامعه مدنی مورد توجه - بی ترار گرفت نهاد مجلس به تدریج و در ابتدا در انگلستان و بعد در سایر کشورها شکل گرفت و به عنوان نهاد جدیدی در حاکمیت سیاسی صاحب نقش و اهمیت شد. و در همین نهاد و قانونمندی این جوامع یکی از علل پیشرفت کشورهای اروپایی نسبت به سایر جوامع محسوب می شود. همین ویژگی بود که در چشم نخستین سیاحان ایرانی به اروپا بزرگ بنوه می کرد. از این رو برای درمان درد عقب ماندگی ایران سخن از «قانون» می کردند. تا آن طریقی ایران از سلطه نظام خودکامه بی قانون رهایی یابد و در راه پیشرفت و توسعه قرار دارد. قانون به معنای محدود ساختن فرامین بی ضابطه و یله و رها تلقی می شد تا جلوی ظلم و ستم گرفته شود و مقدمه حکومت عدل و انصاف فراهم گردد. بدین شکل بود که مبارزات سیاسی از دوره قاجار به نهضت مشروطه انجامید که بزرگترین دستاورد آن تشکیل مجلس شورای ملی بود. اهمیت این نهضت و دستاورد مهم آن مجلس به گونه ای است که برخی محققان از آن به عنوان یک نقطه عطف در تاریخ معاصر ایران یاد می کنند و تاریخ معاصر را به قبل و بعد مشروطه تقسیم کرده اند.

همانگونه که ذکر شد تلاش های اولیه برای ایجاد مجلس شورا در ایران، توسط کسانی صورت گرفت که از اروپا دیدن کرده و نظام های پارلمانی غرب را مشاهده و چون شاهد نظام خودکامه در ایران بودند خواستار تغییراتی در سیستم حکومت داری به سبک غربی شدند. در نتیجه مبارزات اقشار مختلف و حضور گسترده مردم به پیشتازی رهبران دینی سرانجام در ۱۴ جمادی الثانی ۱۳۲۴ فرمان مشروطیت توسط مظفرالدین

شاه صادر شد. از نتایج بلافصل انقلاب مشروطه، تشکیل مجلس شورای ملی به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای دموکراسی بود. ولی چون انقلاب مشروطه نتوانست در ایران به طور کامل به اهداف خود دست یابد شرایط برای تسلط حکومت خودکامه رضاشاه فراهم شد و به تبع آن مجالس قانونگذاری به عنوان میراث انقلاب مشروطه در خدمت سیاست‌های رژیم پهلوی درآمد و به تدریج از اهداف اولیه خود فاصله قرار گرفت. از این رو با گذشت زمان شکاف بین مجلس مردمی و مجلس فرمایشی بیشتر شد.

نهاد مجلس از ابتدای تأسیس خود در ایران با موانعی روبرو بوده که نتوانسته اهداف اصلی و برپایی آن را جامه عمل بپوشاند. مهمترین این موانع دخالت‌های داخلی و خارجی بود. از این رو گزینش و انتخابات نمایندگان حقیقی مردم در تمامی ادوار با مشکلاتی مواجه شده است. البته بعضی ادوار مجلس از دخالت این دو قدرت در امان مانده و یا شرایط سیاسی به گونه‌ای بر نمایندگان تأثیر گذاشته که برخلاف امیال قدرت‌های مزبور و هم جهت با منافع ملی و مردم اقدام کرده‌اند.

مطابق قانون اساسی مشروطه، مجلس سنا در کنار مجلس شورای ملی حق قانونگذاری یافت که لایحه انتخابات آن در ۱۳۲۸ به تصویب مجلس شورای ملی رسید. مطابق قانون اساسی نمایندگان مجلس شورا و سنا از حق تحقیق و تفحص در تمامی امور مملکتی برخوردار بوده و انعقاد عهدنامه‌ها و واگذاری امتیازات از وظایف مجلس تلقی گردید.

از مهمترین ادوار مجالس قانونگذاری ایران، مجلس دوره بیست و یکم شورای ملی است که در میان ادوار قانونگذاری جایگاه خاصی دارد چرا که پس از فترت دو سال و نیمه (از اردیبهشت ۱۳۴۰) تشکیل شد. شاه برای مشروع جلوه دادن اصلاحات مورد نظر خود در صدد برگزاری انتخابات دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی برآمد. همچنین در این زمان شرایط جامعه به گونه‌ای بود که عرصه بر روحانیون، مردم و نیروهای سیاسی که خواهان اصلاح کشور بودند، تنگ شده بود تا حدی که به دستگیری آیت‌الله خمینی و قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ منجر شد. در نتیجه یکی از تصمیمات علما و روحانیون در اعتراض به دستگیری و زندانی شدن آیت‌الله خمینی تحریم

انتخابات دوره بیست و یکم مجلس شورای ملی و چهارمین دوره مجلس سنا بود. به این قرار، مجلس بیست و یکم به دلایل زیر حائز اهمیت و متمایز از دیگر مجالس می‌باشد:

۱- مجلس بیست و یکم تنها مجلسی است که انتخابات آن با تحریم مراجع و علمای روحانی مواجه گردیده است. انتخابات هیچ مجلسی تا پیش از انقلاب به این شکل تحریم نشده است.

۲- مجلس بیست و یکم اولین مجلسی است که زنان در آن حق انتخاب و نیز حق کاندیدا شدن یافتند و شش نفر از زنان به عنوان نماینده در آن راه یافتند.

۳- ویژگی مهم مجلس بیست و یکم ترکیب جدید نمایندگان است که نزدیک به ۸۰٪ آنان برای نخستین بار به مجلس راه یافتند.

۴- لایحه اعطای مصونیت قضایی به مستشاران آمریکا در این مجلس به تصویب رسید که به عنوان یکی از مهم‌ترین مصوبات خیانت‌آمیز و خلاف مصالح و منافع ملی شمرده می‌شود که پیامدهای وسیع برای حکومت پهلوی دربرداشت.

بر این اساس، نحوه و چگونگی انتخابات این مجلس، شناخت ترکیب نمایندگان و اینکه چه افراد یا گروه‌های سیاسی- اجتماعی در انتخابات آن به ایفای نقش پرداختند و چگونگی و علل مواضع گروه‌های سیاسی بورژوازی در جریان انتخابات و مصوبات مجلس بیست و یکم و نیز مهمترین مضربات و مواضع مجلس در برابر تحولات سیاسی زمانه در عرصه داخلی و خارجی، از مباحث پررنگی است که این پژوهش می‌کوشد به بررسی آنها بپردازد.

ادبیات پژوهش

درباره مجلس بیست و یکم شورای ملی تاکنون پژوهشی که دربردارنده تمامی ابعاد و زوایای این مجلس باشد، صورت نگرفته است اما در برخی آثار و تالیفات و مقالات اشاره‌هایی به این مجلس شده است که در ذیل معرفی می‌شوند:

۱- مجلس شورای ملی (دوره‌های بیست و یکم تا بیست و چهارم) تألیف محمد مرور، در سه بخش جداگانه مجالس دوره پهلوی را بررسی کرده است. بخشی از

کتاب اختصاص به دوره بیست و یکم مجلس دارد که مطالب آن بیشتر مربوط به عوامل مؤثر در انتخابات این دوره می‌باشد.

۲- از مشروطه تا جمهوری نگاهی به ادوار مجالس قانونگذاری در دوران مشروطیت تالیف یونس مروارید، در سه جلد، بیست و چهار دوره مجلس شورای ملی را به اختصار توضیح داده است. حدود هشتاد صفحه کتاب مربوط به مجلس بیست و یکم است که بیشتر به مباحث مربوط به انتخابات این دوره پرداخته است.

۳- پایان نامه ای در مقطع کارشناسی ارشد با موضوع مجلس بیست و یکم در پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی توسط خانم توران منصوری (از مولفان کتاب حاضر) با راهنمایی دکتر حسن حضرتی و مشاوره دکتر حمید بصیرت منش (از نویسندگان این کتاب) به نگارش درآمده است.

۴- علاوه بر آثار فوق، اسناد، کتابها و مقالات بسیار در این پژوهش مورد توجه و مراجعه قرار گرفتند که ذکر نام بعد از این از آنها ضروری است. محمدعلی سفری در کتاب سه جلدی «قلم و سیاست» به بحث مهمی از جلد دوم را به مذاکرات مجلس بیست و یکم اختصاص داده و به اقتضای شناسایی خبرنگاری مطالب مفیدی همراه با ذکر برخی خاطرات از مطلعان نقل کرده که بسیار جالب توجه است. در ارتباط با لایحه مصونیت قضایی مستشاران آمریکایی جلدهای ۱۰ و ۱۱ مجموعه «اسناد لانه جاسوسی» حاوی نکات ارزشمندی است. جلد اول کتاب «مجلس امام خمینی» تالیف سید حمید روحانی نیز از جهت اطلاعات و تحلیل های مربوط به موضع روحانیت و امام خمینی بسیار سودمند می‌باشد. در خصوص مواضع روحانیت مجلدات پنج جلدی «اسناد انقلاب اسلامی» مجموعه ای مهم محسوب می‌شود. همچنین باید افزود که در این پژوهش سعی شده از تمام منابع مرتبط با موضوع استفاده شود که از مهم ترین آنها «صورت مذاکرات مجلس شورای ملی» است. از روزنامه ها و نشریاتی چون اطلاعات، مهر ایران و مجله خواندنی ها نیز تا حد امکان بهره گرفته شده است.

به لحاظ اهمیت اسناد در پژوهش های تاریخی، از اسناد مربوط به این دوره مجلس بهره برداری گردیده و در این راستا از اسناد چاپ نشده مرکز اسناد و کتابخانه مجلس

شورای اسلامی که عمدتاً حاوی شکایاتی از برگزاری انتخابات در شهرهای مختلف بوده استفاده شده است. اسناد موجود در مرکز اسناد انقلاب اسلامی و کتابخانه ملی نیز محل رجوع بوده است. همچنین با دسترسی به فایل مصاحبه‌های دانشگاه هاروارد با کارگزاران رژیم پهلوی، مصاحبه‌های سه تن از نمایندگان این دوره (مصطفی الموتی، هلاکو رامبد و مهرانگیز دولتشاهی) استفاده گردید. متأسفانه مراکز اسنادی داخل ایران به دلایلی مصاحبه‌های کمی با کارگزاران و رجال دوران پهلوی انجام داده‌اند. از معدود مصاحبه‌های صورت گرفته در این زمینه، مصاحبه‌هایی است که پژوهشگر ارجحاً به معنی رسولی پور انجام داده است که در مجله تاریخ معاصر ایران به چاپ رسیده‌اند. دو نفر قابل ذکر این مصاحبه‌ها یکی مصاحبه با حسین خطیبی نایب رئیس مجلس بیست و یکم است که در جلسه تاریخی اعطای مصونیت قضایی به مستشاران امریکایی ریاست مجلس را بر عهده داشت و دیگری مصاحبه با احمد نفیسی شهردار تهران در آستانه انتخابات این دوره است که مسئولیت کنگره آزاد زنان و آزاد مردان برعهده او بود و هر سرس به نمایندگی مجلس انتخاب شد.

سازماندهی کتاب

با توجه به پرسش‌هایی که پیش از این به آنها اشاره شد، ساختار کلی این کتاب در چهار فصل تنظیم شده است:

فصل اول به عنوان مدخل تاریخی مروری بر مهمترین رویدادهای سیاسی ایران از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا پایان مجلس بیست و یک در مهر ۱۴۰۱ را دربرمی‌گیرد. این فصل در قالب سه گفتار نقاط عطف تاریخی این دوره زمانی را پوشش می‌دهد. در گفتار اول وضعیت انتخابات مجالس ۱۸، ۱۹ و ۲۰، مهمترین رویدادهای دوران زمامداری دولت‌ها از زاهدی تا امینی مورد اشاره قرار گرفته و درگفتار دوم از دوران نخست وزیری علی امینی و فترت مجلس سخن گفته شده است. دوران نخست وزیری اسدالله علم و آغاز نهضت روحانیت به پیشگامی آیت الله خمینی که به تحریم انتخابات مجلس بیست و یک انجامید گفتار سوم این فصل را به خود اختصاص داده است. در

این گفتار به دوره نخست وزیری حسنعلی منصور و پس از ترور او و برخی رویدادهای دوران نخست وزیری امیر عباس هویدا تا پایان حیات مجلس بیست و یک اشاره هایی شده است.

در فصل دوم با عنوان «فرآیند انتخابات، فعالیت های انتخاباتی و مواضع گروه های سیاسی» در پنج گفتار نقش احزاب دولتی مردم و ملیون، قانون مرقی، گروههایی از زنان، کنگره آزاد زنان و آزاد مردان و بویژه نقش شاه و دولت امریکا در انتخابات، بررسی شده است. در همین فصل مواضع گروه های سیاسی همچون جبهه ملی، نهضت آزادی، حزب زحمتکشان، و مهمتر از همه روحانیون که همزمان با دستگیری آیت الله خمینی به تهران مهاجرت کرده و در مبارزه ای بی سابقه حکم به تحریم انتخابات مجلس دادند، مورد توجه قرار گرفته است.

فصل سوم ضمن اشاره به افتتاح مجلس و سخنان شاه در جلسه افتتاحیه، در سه گفتار اطلاعاتی درباره ترکیب نمایندگان، نراکسیون ها و کمیسیون های مجلس ارائه شده است.

فصل چهارم اختصاص به مهمترین مصوبات مجلس بیست و یکم و مواضع و دیدگاه های نمایندگان این مجلس پیرامون مسائل داخلی و بین المللی دارد که در قالب دوازده گفتار تنظیم شده است. از مهمترین مصوبات مجلس تسویب لایحه مصونیت قضایی مستشاران امریکایی بود که جلسه ۱۰۴ مجلس در بهمن ماه ۱۳۵۷ از تاریخی ترین جلسات قانونگذاری تبدیل کرد. مواضع روحانیون و در رأس همه آیت الله خمینی علیه این مصوبه و واکنش سخیف تعدادی از نمایندگان به سخنان ایشان یادآور گردیده است. سایر مصوبات مجلس همچون موافقت با دریافت وام دویست میلیون دلاری از امریکا، لایحه حمایت خانواده و طرح مجلس موسسان، در ادامه این فصل مورد بررسی واقع شده است. اعطای لقب آریامهر به شاه در جلسه مشترک مجالس شورا و سنا همچنین عملکرد زنان نماینده و رویکرد مجلس بیست و یک به سیاست خارجی، در ادامه این فصل مورد توجه بوده است.

در ضمائم کتاب، مقدار زیادی از اسناد، اخبار روزنامه ها و برخی لوایح، که امکان درج همه مفاد آنها در متن کتاب فراهم نبوده آورده شده است.

در پایان لازم به تذکر است که با وجود تلاش فراوان مولفان، احتمال نقصان و وجود اشکالاتی در بخش های مختلف این کتاب وجود دارد که ضمن عذرخواهی، از خوانندگان و پژوهشگران محترم خاضعانه درخواست می شود با یادآوری و تذکر این گونه موارد، مولفان را رهین منت خویش سازند تا در چاپ های بعدی در رفع اشکالات اقدام کنند. در پایان لازم است از حسن نظر و مساعدت های جناب آقای دکتر علی ططری مدیریت محترم مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی کمال تشکر را بنمائیم.

مؤلفان